

બીજી ભરત્ર્ય જીલ્લા પારિષદ

૧૫ મી એપ્રિલ ૧૯૨૩

આમોદ

૧૫

પ્રમુખ

મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ

તું ભાગ્ય

૦૭૨૩૧૬૨: ૨૫ ન ઇ ૨૩

ગુજરાત વિધાપીઠ અધ્યક્ષ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંમત
૧૦૪૪૩

ગુરુ: રામદાસ મો. ગાંધી, નવજીવન ગ્રંથલેખન સંસ્થા, અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મંચાલય

[ગુજરાતી કોમ્પીયુટર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૪૪૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૮૩૫ ગુજરાતી ૧૨૪૬

તિથિ ૨૨/૪/૨૦૨૨

બીજી ભરત્રય જીલ્લા પરિષદ

(૧૫ એપ્રિલ ૧૯૨૩)

પ્રમુખનું બાપણ

૧૮૪૫ના આજીવનના;

અને કેવા સુખેઓમાં અહીં આવીને કિંમત થયું પડયું છે તે તમે સૌ જાણો છો. આ રથોને તો ' ગુજરાતના નર ' ગણાવવામાં આવેલા વિરાજવાના હતા. તેમણે આખરે આવવા ના પાડી, તમે લોકો ગજરાયા, અને બીજી પ્રમુખ યોગવા નીકળ્યા, અને જોતાં જોતાં પહેલાં જ હું જડી ગયો, એટલે મને પકડ્યો! તમે અને એમ વળગી પડો એમાં માફ તો કર્યું નથી ગયું, તમારું ગયું છે. તમે તમને એજાગરનારા, તમારામાં ધૂમનારા બીજા કેટલાંક બાહ્યને બોલાવી શકતા હતા. અગાધ સાહેબ જેવાને બોલાવ્યા હોત તો તમારી બીડ બાંગત, ખાસના ન મળે તો એ બીડના પ્રસંગમાં તમારા ધરનાને—ચંદુભાઈ જેવાને—તમે નીચા હો તો કર્યું જોડું ન હતું. હું તો બરત્રય જીલ્લાનો ભોમશિયો નથી. જેલનો ભોમશિયો થયો એટલે બધી વાતો ભોમશિયો હકલ એવો બ્રમ તમને થાય, પણ તે કેવળ બ્રમજ છે. મેં તમારી વચ્ચે રાત દિવસો ગાળ્યા નથી, તમારાં સુખદુઃખમાં ભાગ લીધો નથી, અને તમને ભગવાનના, એજાગરના વિના, તમારી ચામળ અનીનું હું બાપણ વાંચી જઈ તમારું કર્યું પાકે એમ હું નથી માનતો. માત્ર એક વાત મારી મુંઝવણ હતી કરે છે. તે એ કે હું અને તમે બધા એકજ દાવાનગના દાગેલા, એકજ દાવાનગથી ભાગતા ભાગતા અહીં ભેગા થયા છીએ. તમારાં નાનાં નાનાં દુઃખો પાર-વિનાનાં હશે; તેમાંથી કેમ નીકળવું તેનો વિચાર કરવા નહિ, પણ બધાં દુઃખો જેમાં ફળી જાય એવા કે ત્રણ તાપથી દેશ હકળી રહી છે તે ત્રણ તાપથી ભરવા માટે અને તેમ બધીને જ બીજા નાનાં દુઃખોમાંથી કુટરવાનો માર્ગ સદાને માટે મોકળો કરવા માટે આપણે શું કર્યું, શું કરવું રહ્યું છે તેનો વિચાર કરવા આપણે ભેગા થયા છીએ.

પાછળ નજર

આપણે ક્યાં જોસડ કરવાનાં છે તે વો સુખાને આપણે માટે આપણા આખા દેશના પદ્મતરી બતાવી ગયા છે, એટલે જે પદ્મતરી ક્યાં ક્યાં ને આપણે માટે થયે ચર્ચા છે, હવે તો

ધન્યતરીના બતાવ્યા પ્રમાણે આપણે દવા લીધી કે નહિ, લીધી તો કેટલી લીધી, પરજેણ પાળવાની કેટલી પાળી અને જોસડ અને પરજેણનો બરોબર પ્રયોગ ન કરવાને લીધે આપણી શી દશા છે તે જ જોવાનું આપણે માટે રહ્યું છે.

ચાર વર્ષ કિપર એક ભારે ચામળો પડતાંની સાથે આપણને આપણા ગુલામીનાં દર્દનું બાન થયું, અને તે નાચુદ કરવાનો આપણે નિશ્ચય કર્યો. કેડ પણ કરી, પણ ન કરી જેની થય. તે વેળા આપણી નજાણાઓનો પાર ન હતો, અહિંસા રૂપ મેટી પરજેણ પાળવાની આપણને આજ્ઞા હતી તે આપણે ન પાળી, અને આપણે પાછા પડ્યા, એટલે વધારે ચામળા પડ્યા. પંજળનો ચામળો, અને તેના કિપર ખિલાઈતો ચામળો વાગ્યો, એટલે વળી દેશ ભગ્યો; જે બે કોમે એકબીજાની આથી આથી બાગી હતી તે એક થય, અને જે નંત્રને વશ વર્તી તેના ગુલામો આપણને ચામળા લગાવતા હતા તે નંત્રને સુધારવાનો અથવા ન સુધરે તો નાચુદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ પછી તંત્રીઓ બદલાયા. નવા તંત્રીએ ચામળા બંધ કર્યા, પણ ચામળાને બદલે જેરખો ચલાવ્યા. દેશ વધારે ભગ્ય થયો. ૧૨૧ની આખર અને ૧૨૨ની શરૂઆતમાં તો કોળીયો મેઠાં સુધી પહોંચ્યો હતો ત્યાં આપણે વળી લેલા બન્યા, અને બાહ્ય ખોદ ખોદ પણ બગેલી બ્રહ્મ સુધારનાર ત્યારે આપણી વચ્ચે ખેડા હતા. જેરખો ચલાવનારાઓને બાહ્ય સુધારનારને ખસેડી લેવાનું સાડું લાગ્યું, અને એઓ તેમની નેમમાં ફાળ્યા. આપણે કેટલાક કાળ ન-ધમ્મીયાતાઓની જેમ નાસભાગમાં વીતાડ્યો, દવા થે ભૂલ્યા અને પરજેણે ભૂલ્યા. નવા વેદ જાગ્યા, તેમણે ચળ દવા બદલવાનો વિચાર કર્યો, લોકોને જૂની દવામાંની કોઈ કરવી લાગે છે તો કોઈ બદલ લાગે છે એવું બહાર કર્યું, અને તે દિવસથી આપણે એકે બાગુતા રહ્યા નહિ. જેરખો તો ચાલુ જ હતા. આપણી અતોષ્ટ તતોષ્ટ દશા જોઈને સરકારને વધારે જેરખ ચલાવવાનું ફાવ્યું. જેરખને જેરખ મીડીયા કરવા વાગ્યો. એણે પાછી ભગ્યતી આણી છે અને આપણે જૂની દવાઓનો વિચાર કરતા થઈ ગયા છીએ.

આખરી સ્થિતિ

આપણે જેવા કાંઈ સંજોગોમાં બેઠા થયા છીએ તેવા સંજોગોમાં કોઈ દિન કોઈ કાળે હતા કે કેમ તે કહેવું મુશ્કેલ છે. ક્યારેક વિના આપણું નાવ ભરતરૂં પડ્યું છે, આસપાસ ચાલી રહેલા તોફાનોમાં આપણને દિવાલું અને કલ્પવૃં પથ્થુ બાન રહ્યું નથી. બધાં જોઈએ ત્યાં કરજી દેશો જોવામાં આવે છે. આપણને નથી આપણા વિષે વિશ્વાસ રહ્યો, નથી એકબીજા વિષે વિશ્વાસ રહ્યો. બે વરસ પૂર્વ હવત રીતે ચક્રારી સરકાર પકડાયા કે લશ્કરમાં બંધાણ પડ્યું, અને સરકારે સર કરેલી હદ પથ્થુ આપણે ખોવા મર્યા છીએ. દેશમાં કોઈ કાળે ન હતા એવો મેળ હિન્દુસલમાન વચ્ચે ખનાવી તે કામચ રાખવાનો સદેશ આપતા આપતા સરકાર ગયા. આજે આપણે તેમણે સાધેલો મેળ પથ્થુ ખોઈ બેસવાના બેંખમમાં છીએ. તા. ૧૩મી એપ્રિલની કાળી રાતે ચાર વર્ષ ઉપર બને કોમોનાં નિર્દોષ લોકો રેડાવાને લીધે જે મેળ અને જે એકવિધ થયા પામ્યો હતો, તે આ વર્ષની એ જ ૧૩મીએ તે જ અશ્રુતસરમાં ધોવાઈ રહ્યો હોય એવું લાગે છે. ચાર વર્ષ ઉપર તે દિવસે સરકાર થેલી ખની લશ્કરી કમળને કરીને બેઠી હોઈ, અને શહેરની ઉપરના લશ્કરી કમળમાં નગરે પડતા દેશની ઉપરના લશ્કરી કમળનો અન્ત આપણને આપણે તૈયાર થવા હતા. આજે આપણે પોતે જ, ભાઈઓ ભાઈઓ, થેલા ખની લદી લદી લોકો-લોકો આ રીતે જ શહેરમાં લશ્કરી કમળે કરાવીને બેઠા છીએ. હજી તો બને દોમના સરતોને જોવાના સળાયાની અંદરથી બને કોમો કેમ આગળ વધી રહી છે તે જોઈ રહ્યા છે, ત્યાં બને કોમો પોતાના સંસ્થાને જોવામાં છે નહિ તે અને તેઓ જા. હવે એ જોવામાં જઈને બેઠા છે તે, વિષે ખાન બહી જઈને બેઠી છે. નિર્દોષ લોકો રેડાવાને લીધે જર્મની જેવા દેશમાં અનેક પક્ષો એક થઈ રહ્યા છે, અને આપણું દાખલો કાઢને પારકા દેશો અહિંસામય અસહકારના આપણા સંમતે જ અમેાવ ગણવા લાગ્યા છે, ત્યારે આપણા દેશમાં પક્ષોની વચ્ચેનાં અંતર વધતાં જાય છે, અને એ અમેાવ શરૂ આજે આપણા હાથે કાઢવાનું બંદર થઈ પડી રહ્યું છે. આપણા અમાર સુધી ખતાવેલા ત્યાગને બળે અને બહિષ્કારને બળે આપણા સહકારી ભાઈઓ આપણા ખનવાને પકડે, ચાર વર્ષો ઉપર જેલની તાકાત ખતાવતા હતા તેથી જ આજે નળાણ ખતાવતા, આપણી હાલ સાથે તેમને જણે કહ્યું લેવા દેવા ન હોય તેમ કરીને બેઠા છે, અને પરિણામે તેઓ અને આપણે આપણી નિર્બળતા બેઈ સળજા ખનેલા શત્રુના જેરખનો છોરવા લાગ્યા છીએ. તરફ માણસો પોકારી રહ્યા છે 'પ્રભુ આ વિષમ સ્થિતિનો અંત લાવો.' 'ઝાંદ' સિયુનો નિર્બળ તરી અને પોકારે છે: 'મહાભાણ આજે આપણી વચ્ચે હોય તો જ અપાઈ કયાણ છે. તેમના સાંનિધ્ય જ શાંતિ, અંતઃક્રમ દહિ, અને સરલ વ્યવહાર હસમ થાય એમ છે. તેમના શત્રુ જે હિંસા અને જે અધાણી તેમને લીધે થઈ એમ કહે છે તે હિંસા અને અધાણી તેમના પ્રભાવે પથ્થુ અટકે એમ ન હતી. તેમનો પ્રભાવ ન હોત તો તે કેટલે પક્ષે જેલ થઈ પડી હોત.' પ્રજા આપણને આપણું દેખાઈ કયાણ ન સુએ ત્યાં દુશ્મનને તેનું મ્ત ન દેખાય એવું કયાણ તો આથી જ મુકે ?

સરવાળાં

આપણું સ્થૂલ સરવાળાં તપાસીએ ? મયાની મહાસભાએ સવિધમબળની તૈયારીપ એક કાર્યક્રમ ગ્રહણ્યો. તેની યુલ બાંધી, તે યુલ ૧૫ દિવસમાં પૂરી થશે. એ કાર્યક્રમ કેટલા થયો છે તેનો આજે આપણે વિચાર કરીએ એ ઠીક છે.

યુલવાના આંકડા આપણી પાસે તૈયાર છે. આપણે બધા છાઓ મળીને આજે જેલમાં સૈનિકો તૈયાર કર્યા છે, રૂપિયા આજે આપણી પાસે બે લાખ જેલમાં છે. રામનના યુલવાનીઓએ આપણા બે લાખ ઉમેરીયે તો ચાર લાખ થાય. સૈનિકો આપણા પ્રાંતની વસ્તીના પ્રમાણમાં આપણે ત્રણ હજાર કરવાના નહોતા, લગભગ ૧૭૦૦ જેલમાં કરવાના હોય, એટલે આંધી કરી ચુક્યા છીએ. રૂપિયા આપણે આપણી જરૂરીયાતો બેઈને પાંચ લાખ બેગા કરવા એવો કાલ થયો, જે કે મહાસભાના કાળા પ્રમાણે આપણે ત્રણ લાખ કરવાના છે. આમ આંકડા જોઈએ તો આપણું કામ નિરાશાજનક ન કહેવાય.

બીજા પ્રાંતની સ્થિતિ જોઈએ. ત્યાંના આંકડા ચોક્કસ નથી મળ્યા, પણ બંગાળમાં ૧૨૦૦ સૈનિકો નોંધાયા છે, ક્યારેકમાં ૪૦૦ જેલમાં, અને બીજા પ્રાંતમાં એકાદવત્તા મળી, આખા દેશમાં ત્રણ હજાર જેલમાં સૈનિકો છે. પૈસા સંબધે બીજા પ્રાંતોમાં દસા હોઈ છે. સંયુક્ત પ્રાંત અને પંજાબ જેવામાં તે આજે એટલા બધા ઝગડા ચાલી રહ્યા છે કે યુધ્ધ હાલ જ લગભગ જુલાઈ માઈ છે. ત્યાં નથી થયા બહુ સૈનિકો કે નથી થયા રૂપિયા. બીજા પ્રાંતોમાં કાંઈક કામ કરનારાઓની સિધ્ધિલતા અને લોકોની મદદા બને નગરે પડે છે.

ખાદીનો ત્રયાર ધારે ધારે થતા જાય છે એટલું જ કહી શકાય. આંકડાઓ જે આપ્યા છે તેમાં કરો દગધો નથી. અમુક ગામમાં ખાદી લણી પપે છે એટલું તેમાંથી માત્ર નીકળી શકે છે. ખાદી અમદાવાદની ગિરો દિલ સમસ્યા જાય છે, ત્યારે

અમદાવાદની સ્થિતિ કાંઈક : તારા જ. ૧૫ ન જ યુલવાના ગામડાના. પથ્થુ ખાદી ઉત્તર કરવામાં તો ગામડામાં પથ્થુ મદદા જણાય છે. અને ધારતી છે કે પ. ગાંધીજી આપણી વચ્ચે હતા ત્યારે જેલમાં રેડીયા ચાલતા હતા તેટલા રેડીયા આજે નથી ચાલતા. માત્ર ખાદીના ત્રયાર સંબધી આપણું રાગ વધ્યું છે, ખાદીનો જ મંત્ર લોકોની આગળ સમજવું કે રજી કરનારા સેવકો વધ્યા છે.

આપણી આર્થિક સંપત્તિ વિષે આપણી આવી સ્થિતિ છે. હવે નૈતિક સંપત્તિ જોઈએ. આપણી મોટામાં મોટી સંપત્તિ શાંતિની છે. એ ખોદ બેઠાને લીધે આજે આપણે આ દશામાં છીએ. પથ્થુ ગાંધીજી ગયા પછી તેમને શોભે એવું આપણે એક કાર્ય સાધ્યું હોય તો તે શાંતિ જાળવવાનું છે. હવે યુલસભાનોના ઝગડા ચાલી રહ્યા છે એ પાત હું જુલોતો નથી, પણ સરકારની સામે આપણે એકે અવાચાર નથી કર્યો. ગયા રાષ્ટ્રીય સમાહની હડતાળ એ આપણી શાંતિનો સુંદર પૂરવારો હતો. બીજા નૈતિક સંપત્તિ આપણે આપણું ધ્યેય સાધવાનો નિશ્ચય. આ નિશ્ચય ઝાંખો પડ્યો છે એમ કહ્યું કર્યા વિના ન ચાલે. તાર્કલિક પરિણામોની આશા રાખનારા-પ્રત્યત વિના આશા રાખનારા-પરિણામ ન આવતાં, વિજળી બધ થતાં સંધો બધ થાય તેમ, દીલા થઈને બેસી ગયા, અને છત્રવત્તા થાંસેલાસમાં રસતવતા પ્રાપ્ત કરવાનો જ નિશ્ચય પ્રગટ થવો જોઈએ તે નથી પ્રગટ થતો જણાવતો.

સહકારીઓ અને અસહકારીઓની વચ્ચેનું અંદર અળણ થવાને બકલે હવું થતું જાય છે એમ હું ઉપર છવાસી કરી ગયો. સહકારીઓનું શેલેટ એકટ વખતે ખરો પાકવાનું જેલકું બળ હતું તેટલું બળ પથ્થુ નથી જણાવું. તે વેળા આશાસભાના કેટલાક સભાએ તો નિશ્ચય કરેશો પથ્થુ ખરો કે પોતાની જગ્યાનાં રાજાનાં આપાં, અને ત્રણ ચાર રાજાનાં આપનારા પથ્થુ નીકળેલા. આજે તે સ્થિતિ પથ્થુ નથી. આજે તો રાજાનાં આપણે તો સરકાર ખરો થાય એટલી એક જ પક્ષ તેમને નથી, તેમને તો રાજાનાં આપણે તો અસહકારીઓ અગળ થાય જાય એ વિશ્વાસિયાન રહેલું છે.

આટલું દૂકામાં આપણું સરવાળું છે. સરકારનું સરવાળું શું છે, તપાસીએ ? આપણું ઉદારપાત્ર એ તેમનું જન્મપાત્ર, અર્થ અને નીતિ મનનું તળીયું આવી રહેલું છતાં એ દેવળીયા સરકાર આપણા દેશાકુટુંબમાં લાખ લાખ, હોશીયાર દેવળીયા પોતાનું તળીયું સાલ્યું કરી મેળવ્યા જેમ મહાસે છે, તેમ મેળવ્યા પોતાનું તળીયું સાલ્યું કરી મહાસે છે. સાલ્યું તળીયું એ કે તેને હજી વિચાર છે કે યોગ્યપણે બપાળા પાટતા છતાં ખારાસબાના સભ્યો જરૂર પ્રબળી પામે કામદાઓ પગાવવામાં મદદ કરશે, પ્રબળીને તોલના કરે તો ગેળીઓ લગાવનાર સીપાહીઓ પણ તેને બળી રહેશે, ચળવળીયાઓને કેદમાં પૂરતાં તેનો હાથ અટકાવનાર તેને કેદમાં આપનારમથી તો કોઈ ન જ બળે.

ત્યારે શું કરવું ?

આ દશમાં આપણે શું કરવું એનો વિચાર આપણને મુશ્કેલી રહેશે છે. મિત્રોના અને દરરોજ કાગળો મળે છે. કોઈ આદર્શ લખાણો માટે કપકો આપે છે તો કોઈ બીજાં કથાને માટે. કપકો આપે છે. નારી મંદ મનિ અકળાઈ રહી છે એમ કહું તો તમારી આગળ આવીને ઉભા રહેતાં અને કેટલું વસતું લાગ્યું છે તે તમે સમજી શકશો. તમારી આગળ આવવાનું કાંઈ વિચિત્ર થીએ કયું કરીને મેં કેટલાંયે રાત ઉંઘ વિનાની ગાળી છે. હું જે વિચારો ઉત્તર આવી શક્યો તે વિચારો ભવિષ્યમાં, મારા ચેષ્ટાકાર મિત્રોની ટીકાની દૃષ્ટિએ, હું તપાસતો જ રહીશ એટલી તેમને ખાતી આપું તો તેઓ મારા વિચારમાં કોઈ અણબટનું લાગે તે માટે મને લામા કરશે.

મને કેંગ વિચારને પરિણામે લાગ્યું છે કે આ કંઈક દશમાં આપણી આંધી થી નેતાં છતાં પણ, વ્યક્તિગત સવિનયબંધ એ જ એક ઉપાય તાત્કાલિય લેવા એવો છે. આનાં કારણો હું દૂકામાં તમારી આગળ રજૂ કરીશ.

એકલી અને એક શરત

પહેલું કારણ તો એ કે આજની પારાવાર શાંતિ સવિનય બંધને અનુકૂળ છે. ૧૯૨૧ના નવેમ્બરમાં ગાંધીજીએ કહેલું કે બેકામંદે વતનારી સરકારની સામે, પોતાના જ કામદાના અવિનય બંધ કરનાર સરકારની સામે, સવિનય બંધ એજ પવિત્ર કર્તવ્ય થઈ પડે છે. તે જ લેખમાં દરેક અસહકારીને તેમણે દિલ્લીની પ્રતિજ્ઞાને અજર અને આત્મા પાળી સવિનય બંધ માટે કટિબદ્ધ થવાની હાંકલ કરી હતી. આ લેખ જે તારીખના 'બંગ હકિયા'માં પ્રગટ થયો તેજ તારીખે મુંબઈમાં શાંતિબંધ થયો. ગાંધીજીના અનુમનમતને બળે પાછી શાંતિ પથરાઈ અને તે પછી સરકારના જેરબનો ચાલ્યા. પાછી ગાંધીજીએ સવિનય બંધની તૈયારી કરી, બારડોલીમાં મંગળ સુદર્શ થવાનું હતું ત્યાં ચોરીચોરા ભગ્યું, અને પાકું બંગાળી પડકું, પછી બારડોલીના ઠરાવો થયા. એ ઠરાવો પછી પણ એક ટીકાકારને જવાબ આપતાં તેમણે જણાવેલું:

‘અહીને તોલનાનું જેખમ રહેલું’ હોય તોપણ સવિનય બંધનો વિચાર મારાથી તબક્કો કેમ ? પણ સામુદાયિક સવિનય બંધ શરૂ કરવાનો વિચાર, જ્યાં સુધી તોલના કાંદી નીકળનાર કેખીનું જેખમ હોય ત્યાં સુધી, મારે માંડી વાળવેલું રહ્યું. વ્યક્તિગત સવિનયબંધ તો વાલેજ હતી છે.’

આ પછી તેઓ પકડાયા. પકડાતાં પકડાતાં તેઓ જેલમાં ગયાં ન લેવાનું પ્રબળી કહેતા ગયા, અને હજીમળને લખેલા લેખમાં તેમણે જણાવ્યું કે ‘પવિત્રમાં પવિત્ર માણસ જ્યાં સુધી જેલમાં હોય ત્યાં સુધી બીજા પવિત્ર માણસોએ જેલમાંથી કાઢી મેળવેલું નથી.’ આ શબ્દોમાં મંબીર બોધ રહેલો છે અને એમ શુદ્ધ બ્રાહ્મણની વિરુદ્ધ મહારી થાસ પણ નીકળે તો હું પાછી પાકું પણ એ શબ્દોને જ સંબોધેલાં ઉપચારવાલા

હતા તે વિચારવાનું સાહસ તો આપણે જરૂર કરી શકીએ. તે વેળા ચોરીચોરા તેમની નજરમાં ખુલ્લાજી કરતું હતું, તેમના પોતાના કારવારનાં, અને ન કરે નારાયણ ને પોતાના કારવારનાં લીધે લોકો વિરોધ તો ત્યારપછી આવનારાં પરિણામોનાં, પણ તેમને ખ્યાલ હતો. ત્યારપછી મહિનાઓ ટીપ્પા, શરરી અકાલીઓ ઉપર અબાળી બતાવારો થયા. છતાં તેઓ સત્યાગ્રહ વિશે નિશ્ચય રહ્યા. ગાંધીજીએ પણ ન કહેલાં એવાં ઠરાવો તે વેળા હાલિસતને પાને લખાયાં, માઈ નમ્ર માનવું છે કે તે વેળા ગાંધીજી બહાર હોત તો તેમણે પંબળખાં પોતાનો પડાવ નાંખ્યો હોત. તેમણે સત્યાગ્રહની તે પુણ્યભૂમિને વિશેષ સત્યાગ્રહથી—શુદ્ધ સવિનય બંધથી ફળપૂર્ણ કરી હોત. પણ આપણા મહાન નેતાઓને તો તે અમર દેશાનોમાં કોઈ બારે રહેત્ય ન જણાવ્યું, અને જે અનુલભ અવસરને માટે ગાંધીજી ગ્રંથાત હતા, જે અમુલ્ય અવસરનો ગાંધીજી તલકાળ લાભ લેત તેને આપણે એજે જવા દીધો. માઈ નમ્ર માનવું છે કે સવિનય બંધની એકલી અને એક શરત શાંતિ છે. ૧૯૨૧ની ૧૬ી ઓપ્રેમે ગાંધીજીએ સવિનય બંધ શરૂ કરેલો તે દિવસે આપણી રચનાત્મક સંપત્તિ આજે છે તેટલી ન હતી. તે સવિનય બંધ બંધ કરેલો તેનું કારણ દેશમાં અશાંતિ વ્યાપી તો હતું. પાકું જ્યારે શાંતિ આપેલી છે એમ તેમણે અનુભવ્યું હોત તે શરૂ કરવાની તૈયારી કરી. બારડોલીના રચનાત્મક કાર્યક્રમોને ઉદ્દેશ શાંતિનું વાતાવરણ રચાવવા ઉપરાંત બીજી કશી જ ન હતો. લોકો કંતતા થાય, ખાદી પહેરતા થાય, અને તેજ કરીને પોતાની આત્માપાશનની સહિત તિક્ક કરી બહારે એ જ તે કાર્યક્રમનું રહસ્ય હતું. આજે કાર્યક્રમ રડો થયો નથી. કદાચ લખા સમય સુધી તે પૂરો ન થાય, પણ જે બળ ઉદ્દેશ—શાંતિનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવાનો—તે આજે સધાયો છે એમ માઈ માનવું છે. એમ સવિનય બંધની એક અને એકલી શરત આજે સચવાઈ છે, અને આજે તેના આપણે લાભ ન લઈએ, અત્યાચારનો આગળ અને આગળ ધપતી જતી સરકારની સત્તા અને કમને પણ સીકારના જ રહીએ તો ગાંધીજીનાં વચનોનો આપણે કેવળ શબ્દાર્થ જ ક્યો એવા ઠપકાને આપણે પાત્ર થાયું એમ મને લાગે છે.

ઝગડા કેમ શમે ?

બીજા વાત આપણા અગડાઓની છે. હિન્દુસુલભાનો વચ્ચે અગડા વખત જ બંધ છે, તેમાં વળી હમણાં જ અશ્વત્થસરમાં થયેલા રમખાણ વિશે હું આગળ કહી ગયો. એ રમખાણ જે કારણે ઉઠ્યું થયું છે તેવાં કારણ આજ પહેલાં બનતાં ન હતાં એમ નથી, પણ તે વેળા હિન્દુસુલભાનો વચ્ચે એટલી કળાસ ન હતી. આજે માલી રહેલી આમણગણી લીલાચાલોને લીધે તે વધી છે, અને તેને લીધેજ એ રમખાણે મંબીર રચપ લીધું છે. મને લાગે છે કે હવે આવાં રમખાણ ન થાય તેટલા સાર કોઈ પણ અગ્રગણ નેતાએ એમાં ખપી જવાની જરૂર છે. આવાં રમખાણો થાય કે તરત જ મદાસબાના નેતાઓ ત્યાં પહેચી જાય, મારામારી અટકાવવા પોતાની ગરજન આપે તો જ શાંતિ સ્થાપન થશે, બીજી રીતે ન થાય. એટલે આજે પંબળખે વિશે તો હિન્દુસુલભાન એકમાત્ર સિવાય બીજાં એકે પ્રશ્ન નથી રહ્યો. પણ ચુકરાવતું કર્તવ્ય વિચારે હું ત્યારે મને લાગે છે કે આપણે શુદ્ધ બહિદામાં આવી આપવા ગાંધીજી તો પંબળખા અગડાને શમાવવામાં પણ આપણે મદદ કરી શકીએ. અગડો ઉઘો છે કેવળ આપણા નવરાપણાની સહેલી ભૂમિમાં. આપણે અગડો પ્રચલિત સત્તાની રૂકામે છે એ વાત લોકોના ખ્યાનની બહાર થઈ છે તે કારણે તેઓ બીજા અગડા બોરીને ખેડા છે. કુલક તકરારામાંથી, અથવા દેશભ્રમણના અત્યાચારથી થતી તકરારામાંથી આપણે તેમનું ખ્યાન ત્યારે જ વાળી લઈ શકીશું કે જ્યારે શુદ્ધ સવિનય બંધ કરીને

આપણા રમણ કર્તવ્ય તરફ તેમની દષ્ટિ ખેંચી શકીએ. અહીંનાં હું બુદ્ધિસભા કરવાની રજા લઉં. અમૃતસરના ઝગડાથી શાંતિભંગ થશે અને સવિનય બંગના વાતાવરણમાં વિન પડ્યું એવો વાંધો લેવામાં આવશે એ હું સમજું છું. પણ એ વિન નથી પડ્યું એમ હું માનું છું. ગાંધીજીએ પારસી હિન્દુઓનો ઝગડો થતાં જ સવિનય બંગ માંડી વાલ્યો તેનું કારણ એ કે તે ઝગડાના મુખમાં ગભરીય કરણો હતાં. તેમાં આ દીકરાચાલના હેતુઓ સાધવા માટે ગળભરી વાવરવામાં આવી હતી. અમૃતસરનો ઝગડો તેવાં કરણોને લાઠને નથી થયો, તેમાં કોઈ પણ દીકરાચાલના હિતના વિચાર નથી ગમ્યો. તો, હિન્દુમુસલમાન એકમ કાયમ કરવા માટે જ પંચતથમાં આજે કામ કરનારાઓનાં દળનાં રજા બેઠકો અને અમુક નેતાઓએ ત્યાંજ દટાવે બેઠું પડશે.

ચીઠ વાત આપણે ખાદીના પ્રચાર સંતાપકારક નથી કાંધા, આપણે ખાદીનું ઉત્પન્ન નથી વધારી શક્યા. તે કેવળ પ્રચાર અને ઉત્પન્ન વધારવાના ઉપદેશથી નહીં વધારી શકીએ. પણ મને લાગે છે કે અમદાવાદની પ્રતિજ્ઞાના અક્ષર અને આત્મા પાળનારા સેવકો ન લાઠનારાઓને ખાદીનો મત સંબળાવતા, અને વડેવાઓને તેમની પાછળ જવાડું કહેતા જેલમાં ચાલ્યા જશે તો તેને પરિણામે ખાદીનો પ્રચાર અને ઉત્પન્ન અને વધશે. મારા પોતાના અનુભવથી એ હું કહી શકું છું કે મારા જેવા જવાને પરિણામે મારા વધુ મિત્રો ખાદી વાપરતા થયા. અને કેટલાક નિત્ય કાંતા થયા.

મોથી વાત, આપણા જે સહકારી બાઈઓ આજે સિધિલ જાહેર બેઠા છે, અને જેઓની સિધિલતા ઉપર સરકાર બારે બારે આંધળીએ-મેડીએ, તેમની આપણે સવિનય બંગથી સેવા જ કરીશું, તેમને વધારે ખજાન કરી શકીશું, અને સરકારનો જમ બાંધી શકીશું.

પાંચમી વાત, લોકોની સિધિલતા મિથ્યાચારમાં ન પરિણમે, લોકોમાં એક કાળે વ્યાપેલી જે હિંસાભાવનાની દવા તરીકે ગાંધીજીએ સવિનય બંગનું ઓસડ સરવેલું, તે હિંસા ભાવના આપણી સિધિલતાને લીધે પાછું માર્યું ન ઉચકે તેટલા સાર પણ સવિનય બંગ સર કરવાની જરૂર છે. આજે વાતાવરણમાં સંપૂર્ણ શાંતિ છે, પણ લોકોની ઉદાસીનતાથી કંટાળેલા કેટલાક કામ કરનારાઓ અનમાં હિંસા સેવે છે એ જલવું ન જોઈએ. પહિલ જવાબદારીય બેઠકને હું બમારે ગયા હેમુઆરીમાં અલગબાદમાં મળ્યો ત્યારે તેણે સરકાર કામ કરનારાઓના કેટલાક પત્રો અને ખાતેલેલા. સત્યાગ્રહના પ્રચલિત સ્વરૂપથી કંટાળી, સવિનય બંગની આશા છોડી, તેઓ હિંસાનો વિચાર કરી રહ્યા છે એમ મેં જોયું, ત્યારથી જ અને થયા છીયું છે કે સવિનય બંગ આપણા એ દહનું પર વહી જવાનું એજ જ દાર છે.

કેટલાક વાંધાઓ

હવે હું સવિનય બંગ આદરવા સામે ઉદાવવામાં આવેલા કેટલાક વાંધાનો વિચાર કરીશ. એની યોગ્યતાની જ શંકા ઉદાવનારા એક મિત્રનાં વાક્યો હું અહીં રાંછીશ. તેઓ સવિનય બંગની વાતને ઉદ્દેશને લખે છે:

“ મને લાગે છે કે બાપુજીનું અપરંપર મહામહિમાન આપણી આંખો પ્રતિબિંબ આપણે અપવિત્ર કરી રહ્યા છીએ. તેનાથી પુનિત થવાનો માર્ગ ન હોતાં અવશે પશ્ચે આપણે પડયા બીથે થોરના વચન સાચાં હોય અને એથી જ વિશેષ બાપુજીનાં વચન સાચાં હોય તો એક સહાનુભાવ કહ થવાથી સિદ્ધિ શું ન થાય? કેસને ચાંદી ચાંદી અનિવાર્ય અવસ્થા છે એ તેઓએ પ્રકાશ કર્યું છે, અને તે સ્વબંધમાં તેમની કલમ અલેસા દેવતાની કલમ જેમ બાહી છે. પ્રબળ પ્રશ્નસમ તત્ત્વો તેઓએ આપણને પ્તાલમાં છે છતાં આપણી નજર તે ઉપર ફરતી નથી. તેના ઉપર વિશ્વાસ નિષ્ઠતા નથી; અને આપણને નિષ્ક્રીયતામાં કહે એજ

વસ્તુની શોધમાંજ રહીએ બીથે. સરકાર પર હલ્લા કરવાના આજે અત્યારે કારે મુશ્કેલી અને એક પછી એક વામ, વાહલો, છલ્લા સર કરવા બંધાયે, એટલે કે ત્યાં ત્યાંની પ્રબળા દિલ વિશેષ બંધાયે થઈએ અને તેને પડવા લગ્યે તો કામ પાર ઉતરવા મારે. બાપુજીએ કહ્યું હોમિસ બંધાણુ સળગ્યે ક્યે; આપણે તે કહ્યું કે ખાદીની વેદાશ અને કઠામ સાર થોળનારી અમલમાં મૂકી જ અનભાલકલમે ખાદી વિશ્વાસ બાંધવો. અનભાલકલમે તેમાં ચકામ થઈ ગયા? ખાદી કારે મૂકી હલ તેમાં વિશાળ દેશમાં પર્વત કરવાનીકળી પડવા છે. અહા! કાંઈં આમ થવાનું છે? કયા પ્રાંતમાં રેડિયા ખાદી નિર્બળ બન્યાં છે? થોળના પર્વત કામ કરવાનો ગુણ આપણે અથેએ પાસેથી લેવા શકી છે. મગનલાલભાઈની પ્રશંતિ સમજવું તેથી છે. તેણે દેડીયાનું એક મંત્ર વચ કરવા માંડ્યું છે. એવા કેટલા અનભાલકલમ આપણી પાસે છે? કાશ્ઠા તોડી સરકાર પર હલ્લા કરવા નીકળીએ તે પહેલાં આપણે હલ વે પછું કરવાનું છે, અને બાપુજી એક બેઠા છે તેનાથી નાખણમાં આવત હોય તો આપણું કામ આપણે સહેલું કરી શકીએ”

આ ઉદ્દેશોર યાતુના એક પરમ ભક્તનાં છે; અહનિય દીકરાચાલના દિનનો વિચાર કરી રહેલા એક મિત્રના છે-એટલે સવિનયબંગનો વિચાર કરનારા સૌ એનો ખૂબ વિચાર કરે એ કમ્બવા જેવું છે. સૌથી પહેલી વાત હું એટલી કહી દઉં કે ઉપરનાં વચનોમાં સામુદાયિક સવિનયબંગ અને વ્યક્તિગત સવિનયબંગ બેને એના કરી દેવામાં આવ્યા છે, એટલે સમજદાર થયેલી છે એમ હું માનું છું. હું સામુદાયિકબંગને માટે તો ક્યાંયે અનુકૂળ સિદ્ધિત બોલો નથી; તેથી મેં વાત કરી જ નથી. વ્યક્તિગત સવિનયબંગની વિરુદ્ધ વચનો જે ટાંકવામાં આવ્યાં છે તેમાંથી ગાંધીજીનાં વચનોનાં હું ઉપર વિચાર કરી ગયો છું. થોરનાં વચનોનો અનર્થ થયો છે એમ મને ખાસ છે. થોરનાં એના ચારની સામે થવાની લડતમાં બીજા સામિલ થાય તેની રાહ જોઈ બેસી રહેનારને ઉદ્દેશને પોતાનું આ વાક્ય લખેલું છે:

“ હું બેચક કહું છું કે ચેસેન્ડ્રસેસમાં એક હબર માણસ, એક તો માણસ, એક દશ માણસ-દશ પ્રમાણિક માણસ, નહિ એક પ્રમાણિક માણસ-ગુલામીની ઉશ્કેરણ હોય, તે જો કર નહિ આપી ગુલામીની બાળીકારીમાંથી બાતલ થઈ નય અને તેમ કરવા માટે એક ભોતપર હો તો આજે જ અમેરિકામાં ગુલામગીરી નાશ થાય. બીજાઓ પોતાના મતના ન થાય ત્યાં સુધી તેણે ગુલામીનો માલકી ધરાવવાના પાપમાં ભગવાનું નથી, કેમકે તે એકલો નથી, તેની સાથે હમેશાં હથર છે.”

મને લાગે છે કે વ્યક્તિગત સવિનય બંગનો આથી મન્યુત ગચાર બીજો કોઈ નહીં હોઈ શકે. ગાંધીજીનાં આદાવચનો હું જે રીતે સમજું છું તે હું ઉપર ખતાવી મયો છું. ગાંધીજીને જેલમાં મોકલી તેમના એકલાના જેલમાં મેસવાથી આપણે ઉદાર થયો એમ માની બેસીએ તો આપણે સડયા કરશું, આખળ નહિ વધીએ. આપણા વેદાદા દેશમાં હલ કેટલાય બહિરાનો આપવાં પડશે, કેટલાયે નેતાઓને ગોળીઓ સામે ઉભા રહેવું પડશે. ગાંધીજીના પુષ્પ બહિરાને, શુદ્ધ સવિનયબંગમાં, અપવિત્ર કરવા જેવું હું કહું જોતો નથી. વ્યક્તિગત સવિનયબંગ પણ તેમણે બંધ કરવા ધાર્યો હોત તો અમદાવાદની પ્રતિજ્ઞા તાળાનું સ્ત્રી માં બંધ કરી જતી? મને તો લાગે છે કે એ પ્રતિજ્ઞા સ્ત્રી મહત્વની પ્રતિજ્ઞા કોઈવાર પકાઈ નથી, અને એ આકરી પ્રતિજ્ઞા પાળનાર સહા કાળે સવિનયબંગ કરવાને મુકત છે.

ગાંધીજીના બહિરાને અપવિત્ર કરવાના ભયનાં કરતાં ઉકલું સવિનયબંગથી ડાંચી કરવાને લીધે તેમનું બહિરાન આપણે બંધ કરીશું એથી અને કામ લાગે છે. મામ છલ્લા સર કરવાની ચારા મિત્ર વાત કરે છે ત્યારે તેઓ સામુદાયિક સવિનયબંગનો ખાલ કરે છે. મામ છલ્લાઓમાં કામ નથી થયું એ તેમના આલેખ તેમને ખામજીભાવી સિતિની ખજાર નથી એ ખતાર છે. મામ છલ્લાઓની કેટલી પુલ બાપુ હનુવાળા કરવાનાં પેઠા અજ છે તે તો તેમની ધનવોલ એકલા બેસવા અને તેમના

ધમધમતાં જમ્બો સાંભળનાર બળે છે. તેઓ હવે રમનાત્મક કાર્યક્રમના પ્રચારથી જેટલું સંધાયું છે તેથી વધારે ન સંધાય એવું ચોક્કસ માનતા હોવાને લીધે પ્રચાર સમિતિના મંત્રી તરીકે તે સમિતિના એવો દરબ પ્રાતિક સમિતિ આટ્ટે ચૂકી ગયા છે કે, એ સંજોગમાં જેટલી સામગ્રી છે તેટલાથી પણ અદિતમ સવિનયબંધન રાજ કરેલા. મેનલાલભાઈ પેદા કરવાનું આપણા હાથમાં નથી. જેઓમાં બળ હશે તે જાતે જ આપણા કમીની રાજ ભેગા વિના ઉભા થવાના. હું જેટલું કહી દઉં કે મેનલાલભાઈને આપણે સવિનયબંધનમાં જોડાવાનો આમ્રક ન કરીએ, તેમના સાથીઓને પણ આમ્રક ન કરીએ. આપણે ના બેગા મળીને સૈનિકો અને અસૈનિકો—combatant અને non-combatant—નક્કી કરીશું, અસૈનિક બાદી પ્રચાર ચાલુ રાખશે, સૈનિકને સલાથી વધારે ચાલુ રાખશે, ગામડાંઓમાં રહી વળી તેમને શા સાર સૈનિકને જેલમાં મોકલ્યા છે તે સમજાવશે, અને તેમને બાદી પ્રચાર કરવાને ઉત્તેજશે.

હવે બાકી રહ્યો એક અલગનાં વાંધા. આપણે ગિલગીલીમાં કરે એવી વસ્તુની શોધમાં, જે મારા મિત્ર કહે છે તેમ, હૈદરશુ તો જરૂર આપણે પહોંચવાના છીએ. ગિલગીલીમાંનો ખ્યાલ કરીને આપણે બ્યકિંગમ સવિનય બંધને વિચાર કરીએ છીએ એવું સાંકે હક વાળે તો નથી કહેવું. તમારા કેપ્ટનમાં પણ એ ખ્યાલ નહિ હોય એવો મારો વિશ્વાસ છે. આવેશ અને ધમધમતાના દિવસે આ, આને તો તે ધમધમતા પછી આપણને શક થશે છે. તે શક ધીમે ધીમે ખખેરી પાછા ફરીને આપણે ટકાર ક્યા રહીએ એટલા જ હેતુ છે.

આથા વેરા કરતાં કારણો કર

સવિનય બંધની ચોખ્ખતા વિષે કેટલાક વાંધા આપણે તપાસ્યા. તેની શક્યતાની લંકા કરવામાં આવે છે તે તપાસીએ. કહેવાય છે કે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગ્રુપ પાઉં છતાં કર લોકોને જેવો પ્રયત્ન રીડ ખૂંચતો હતો તેવી એકે વસ્તુ અહીં આ નથી. એટલે સવિનય બંધ ન થઈ શકે. આમાં લોકોના મનની રિશિતનું અગાન રહેલું છે. હાલમાં લોકોને ખૂંચતી હોય એવી એકે વસ્તુ ન લાગતી હોય, પણ ગામડાંઓમાં જશો તો એક અગાન ડાહી પણ કહેશે કે વસમમાં મારે દોઢ રૂપિયાના મીઠાંએ ચાલતું તો હવે ગ્રુપ પડવાના. મીઠાના કરે કરીને લોકોમાં કેટલી બન્યતી આવી છે, અગ્રીમ ગુરુમાં અસહકારને કેટલો સમજવા લાગ્યાં છે તે ગામડે ગામડે ફરવાથી ખખર પડશે. મીઠાના કર માથાવેરાના જેટલા જ કારણો છે. પચાસ સાઠ વર્ષ થયાં ફેલ રાજશાસીઓ તેની વિરુદ્ધ બોલતા આવ્યા છે. ત્યારે અસહકાર નહતો ત્યારે પણ માંધીજી કહેતા કે મીઠાના કર રજ કરાવવાનું હાથમાં લીધા વિના ચાલે એમ નથી. તવગરને ન ખખર પડે, પણ ગરીબ તો પોતાને માટે, પોતાનાં દોરને માટે તવગરના કરતાં ગ્રુપ ગળું મીઠું વાપરે છે, ગરીબનાં સાકર અને મસાલો સમજાય છે, અને ગરીબની ૨૫-૩૦ રૂપિયાની સરેરાશ વાર્ષિક આવકમાં બે રૂપિયાને બદલે ચાર રૂપિયા મીઠાના ખર્ચમાં જ જમ તેની અઘળામણ તે જ સમજી શકે. મીઠાના કરમાં બીજાં કેટલા દુશ્વેલા રહેલાં છે તેનો તો આપણે વિચાર જ કરતા નથી. ધણાં વર્ષ ઉપર હપેલા એક અવસ્થા પુરતકમાં જિવાન બહાર એસ. બીનિવાસ રાખવ આપનારે બહાવ્યું હતું કે લોકસંરક્ષણ માટે પોલીસનો ખર્ચ થાય છે તે પોલીસની સાંખ્યા ૨૨૦૦૦ જેટલી છે, અને ખર્ચ ૩૧૬ લાખ રૂપિયા છે, ત્યારે મીઠું અને આપણની મહેસુલ ન ચોરાય—જે મહેસુલ એ, કરો ન હોય તો, ચુકે ન જ ગણાવે બંધાયે—તેટલા ખાતર સરકાર ૮ હજાર માણસો રાખે છે, અને ૧૩૬૦ લાખ ખર્ચ છે. આને એવું પ્રમાણ કેટલું? બધું વધી ગયું છે, એટલે એ દુશ્વેલ પ્રમાણ કેટલું વધી ગયું છે તેની કમના કરી શકે છે. મીઠાના કર ઉપરાંત બીજો એક પણ કર અસહકારને આપણી પાસે હોવાનો અધિકાર નથી. છતાં મને

મોટે આપણે આપણે છીએ, તે વાત આપણે લોકોને ડાંડી પ્રીટીને કહેવાની છે. સવિનયબંધની લોકોએ એ વાત વિશે આપણે વધારે બન્યતી આપણી શકીયું. અને અસહકાર વિશે તેમને વધારે બન્યતી કરી શકીયું. હોઈ રીડિંગ તો આપણે મૂકે મોટે મીઠાના કર આટલા દિવસ આપણે તેની પણ હાંસી કરી છે. એ હાંસીના સવિનયબંધન સિવાય બીજો જવાબ હું નથી જોતો. અમેરિકાના ૧૩ રાજ્યોમાં નાની નાની વસ્તુઓ ઉપર નજર કર નાંખવા તેની સામે પ્રયત્ન બળબાદ કર્યો. આખરે બધા કર બેંચી લેવામાં આવ્યા; માત્ર ૨૬ ઉપર કર રહ્યો. તે કરવાથી સરકારને માત્ર ૪૫૦૦ રૂપિયા જેટલું ઉત્પન્ન હતું, એટલે તે કેટલો એછો હતો તેનો ખ્યાલ આપે શકે છે, પણ પ્રજા તેની સામે થઈ અને ૧૦ વર્ષની લડત લડી સ્વરાજ લીધું. ત્યાં તો કરો નાંખવા માટે સરકારને કાંકે બહાનું હતું, રાજ્યોના રક્ષણ માટે ઇન્ક્રેડ ખર્ચ થયું હતું એટલે બહાનું હતું. અહીં એકે બહાનું નથી. અહીં તો આપણી નિર્બળતા સિવાય સરકારને મદદ ચલાવનાર બીજું એકે કારણ બન્યું નથી.

ચોખ્ખા અને શક્યતા બંનેની વિરુદ્ધ થતી એક ત્રીજી દલીલ તપાસીએ. કહેવાય છે કે થોડા થોડા માણસ કેટલાં જશે તેમાં કશું નહીં વળે, પણ જમ તો કાંકે હેતુ સલામ, અને સાચે સાચે એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે આપણે નક્કા આપણા માણસો વાવરશું, સરકારને જેટલા બધા માણસોનો ભોગ ધરવામાં શો લાભ છે, આ દલીલના પહેલા ભાગના જવાબ થોરોનાં ઉપર ટાંકેલાં વચનોમાં રહેલાં છે. એક માણસ પ્રમાણિકપણે જેલમાં ચાલ્યા જશે તો તેનું કામ કોઈ નીકળશે, અને એમાંથી એકદીસ તૈયાર થશે. લડતનો રજુકાર જ એવી વસ્તુ છે કે તે લડત બંદરે થાય તેની વાટ જોઇ ખેસી રહેલાની રમેરમમાં લોકો જેસથી વહેવું કરી દે છે, અને કહી જેની આસા ન રખાય એવા માણસો મોકળ કરવાને તૈયાર થાય છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની લડતમાં રમેરમો હજી તાજાં છે, જેને ન ખખર હોય તે પૂ. કરુરમાને પૂછી આવે.

આમ માણસો વાવરવાથી શું થશે એના જવાબમાં તો એટલું જ કહી શકું કે બીજા દેશોએ સ્વાતંત્ર્યના માટે જે ભોગ આપ્યા છે તેના પ્રમાણમાં આપણે કશા જ ભોગ આપ્યા નથી. કેવળ સ્થૂલ સત્યાગ્રહ માટે કીલક, રંગોલક અને અવધારે ગઈ લડાઈમાં કેટલા ભોગો આપ્યા તે જાતવતાં નિયત પરબજાવે છે કે:

“૬,૪૬,૦૨૩ જુવાનો માર્યા ગયા એટલે કે લડાઈમાં ગયેલાઓના ૧૧ લાં જેટલા; ૨૧,૨૧,૬૦૬ ધાવલ થયા. ૬ અગળ ૫૯ કરોડ પાઉંડ જેટલી રકમ કરને કાઢીને અને ૬૪ લાખ કરોડ કરવામાં આવી હતી, અને ૨૦૦૦ પાઉંડ જેટલું ફેણ માંડી વાળવું હતું. લાલના પેન્સોના માટે ૮ કરોડ કર લાખ પાઉંડ કરવું થયું છે.”

આપણી લડત તો સ્વાતંત્ર્યના માટે રહી. આપણે શા શા ભોગો આપ્યા છે? આપણા કેટલા સિપાઈઓ હજી લડતમાં ખપી ગયા છે? આમ સવિનયબંધનમાં કારણો અને તેની સામેના વાંધાઓ આપણે તપાસ્યા. ગયાનો કાર્યક્રમ પૂરા કરવા ૩૦ મી તારીખને બદલે આપણે એક બે મહિના તારીખ વધારીએ એવી સૂચના પણ થાય છે. ગુજરાતને માટે એ સૂચના બેરખર નથી એમ મને લાગે છે. આપણે ગયાના કાર્યક્રમને માટે ૩૦ મી પછી, પ્રચારથી વધુ નહિ કરી શકીએ, એમ પ્રચાર સમિતિની જેમ અને પણ હાસે છે. લડત રાજ થવા પછી નાણું પણ આવશે એમ હું માનું છું. સૈનિકો આવશે એમ તો હું ખાતરીથી માનું છું. આપણી પાસે આસોના સૈનિકો છે તેમાંથી વધુ ખપી પડશે એવો ભય જતાવવામાં આવે છે. એ જોખમ આપણે ખેડી શકું એ જ અને બેરખર લાગે છે. ખરનારા તરત ખરી પડે એ જ ઇચ્છવા જેવું છે. મને લાગે છે કે આપણે સવિનયબંધની પ્રથમ તૈયારી કરીએ આપણે સૈનિકોને ભેગા કરીએ, તેમની આગળ અમદાવાદની પ્રતિષ્ઠા શરી દરીને સમજાવીએ, તે પ્રતિષ્ઠાની તપાસ

સરત પાલન કરનારા બા હાથમાં આવે એવું બહેર કરીએ અને પછી અઠાસીએ જે વ્યવસ્થા અને દરતાશી પોતાના હાથેવાઓ મોકલવાં હતા તે વ્યવસ્થા અને દરતાશી આપણા હાથેવાઓ મોકલતા બધાં.

સામુદાયિક નહીં

સવિનયભંગની વાત કરું છું ત્યારે સામુદાયિક સવિનય-ભંગની વાત હું નથી જ કરતાં એમ એક વાર ફરીથી પોકારીને કહેવાની હું રજા લઉં છું. ગાંધીજીનાં એ સંબંધે વચનો સ્પષ્ટ અને એક જ અર્થ નીકળી શકે એવાં છે :

“જે કોઈ પણ વ્યક્તિ અથવા સમુદાયે હિન્દુસ્થાનના એકપ વિશે અવિશ્વાસ હોય, જે કોઈ પણ વ્યક્તિ અથવા સમુદાયે આપણા વિરુદ્ધ કોઈપણ પ્રાપ્તિ માટે અધિસારની આવશ્યકતા વિશે કોઈ દગ-દગો હોય, જે કોઈ પણ વ્યક્તિ અથવા સમુદાયે સ્વદેશીનું પક્ષનું પ્રદર્શન ન કરેલું હોય, જે એકે હિન્દુ અથવા હિન્દુસ્થાનના અસ્પૃશ્યતાના પાપને પોષતા હોય તો તે વ્યક્તિ અથવા સમુદાય સવિનયભંગને માટે લાયક નથી.”

આ વચનોને સવિનયભંગને માટે તૈયાર હોય એવાં એકે સમુદાયે આને ભેળા નથી. વ્યક્તિઓ તો પ્રતિજ્ઞા લેતાની સાથે જ ઉપરની બધી પ્રતિજ્ઞાઓ લે છે, એટલે તેને માટે સવિનય-ભંગ સર્વ કાળે ખુલ્લો છે એમ હું માનું છું. સવિનય-ભંગના સ્વરૂપોની હું અહીં ચર્ચા નહિ કરું. સવિનયભંગ શરૂ કરતાં પહેલાં તેના આપણે પુષ્ટ વિચાર કરીએ જ. માંડ માનવું છે કે ગાંધીજીના રાજકોટી જેવાં શુદ્ધમાં શુદ્ધ હોઈ તે જ જેણે હજારોની સભા ભરી આપણે તેમને સંભળાવતા જેલમાં બંધીએ તો આપણા બલિદાનની શુદ્ધિ વિશે કોઈને કંઈ કહેવાનું ન રહે. એની સાથે સરકાર કાંઈ પગલાં ન લે તો આપણે રાજ-કોટના બંદા કાપદાને તો નાખી કંઈ કહેવાશે. મોઢાના કર ન આપવાના એટલે મીઠું ઇચ્છે પકવવાનાં, સરકાર દરીવા ઉપર અણસ મોઢાને કેપારા-ઉપર નાખી શકે તો પછડાણની ગાળીએ ચઢાવે તો બીજો ઉપાય છે. એ ઉપાયમાં સામુદાયિક ભંગ આપણી કબજા વિરુદ્ધ પણ જોડેલી લેવાનો ભય રહેલો છે. અને લાગે છે કે એમ વહેરાતાં આપણે માટે સાવચેતી રાખવી પડશે. મીઠું પકવનારી પણ નિયમિત સુટપેલી ટુકડીઓ જ નાચ, અને તેમ મરજીમાં આવે તેમ પ્રતિજ્ઞા પાલન ન કરનારા ન બન્ય એની સાવચેતી આપણે સંપૂર્ણ રીતે રાખી સપાથે તો જ એ રીતે સવિનયભંગ કરવામાં કશી અવરોધ નથી. પણ હું એ સ્વરૂપે વિશે વધારે ચર્ચામાં અહીં ન કરું.

આ હું પ્રકારાત્મક સવિનયભંગ કરવાની વાત કરી રહ્યો છું ત્યાં રક્ષણાત્મક સવિનયભંગ વિશે તો કંઈ કહેવાનું રહેતું જ નથી. તેવા સવિનયભંગ તો શુદ્ધ પ્રામાણિક બાવથી આપણાં માને દરેક જગ્યા કરી લે. મદ્રાસ, સિંધ અને બીજી રજા આતે માટે અપાતી તકો આપણે જેટલી એણે ગુમાવીએ છીએ તેટલી બૂલ કરીએ છીએ એવું માંડ માનવું છે. દાખલા તરીકે સમાજમાં નિર્દોષ સંગીત ગાવાનું બંધ કરવામાં આવે ત્યાં તેવા કુશળતા તત્કાળ ભંગ કેમ ન કરવામાં આવે તે હું સમજ જ નથી શકતા.

ઉપસંહાર

આવાં મારા વ્યક્તિગત વિચારો છે. સવિનયભંગ કઈ તારીખથી કરે, કયે પ્રકારે કરે તો તે વિશે હું મારા વડીલોના અભિપ્રાયોને સંપૂર્ણ માન આપીને વર્તીએ એટલું જ અહીં કહી દઉં, અને હવે હું આ અજુબારી રીતે લાંબા થયેલા બાપણનો ઉપસંહાર કરીશ. મેં મારો અભિપ્રાય અતિશય વચાર-પૂર્વક રજૂ કર્યો છે. મારી એમાં બૂલ છે એમ અને ખતાવવામાં આવશે તો હું મારી બૂલ ગુમારવાને ડીલ ન જ કરીશ. માંડ નહ માનવું છે કે આજની કંઈક હયાતમાં જેમ આપણું ધર ગુમારવાની સ્પષ્ટ આવશ્યકતા છે તેટલી જ સરકારની હિનપ્રતિ-જ્ઞિ વધતા જતા નિર્વેક પ્રબલોદીની સામે લવાની જરૂર છે.

બીજો એક પણ દેવો એવો નથી કે જેમાં આપણે ત્યાં સાંખી રહેવાય છે તેવી વસ્તુસ્થિતિ સાંખી લેવાતી હોય. ભોલો જરૂર આપવા પડશે, ભોલો નહિ પણ પ્રાણ આપવા પડશે. અંગ્રેજીની સ્વતંત્રતાની લડાઈ શરૂ કરનારના પ્રસિદ્ધ લખેતામાં હું પછીસે કે,

“હું ઇચ્છું એવી બંધાઈ છે કે, સાંખિત એવી ગણી લાવે છે કે, ગુમામીની યેઝીમાં પહેરીને તે આપણે ભોખાવે ? હજાર ન કરે કે હું તેમ કરું. બીજા અને તેમ કરે, પણ મારે વિષે તો હું એટલું જ કહીશ કે અને સ્વતંત્રતા આપો અથવા મને મરણ આપો.”

જીલ્લાના જે લોકો ભેગા થયા છે તેમને મારે જે જ સંબો કહેવાના છે. તમારો જીલ્લો, બીજા જીલ્લાઓની જેમ સવિનય-ભંગ કરી ન શકે તેની અને ખબર છે. તમે થોડા પણ સાચા સૈનિકો જેટલા આપણ તેટલા આપો. પણ સૈનિક અપમાન પછી બેસી ન રહેશે. સૈનિક આપોને તેમની લડતના નિમાણને માટે નાણાં તો તમે જરૂર અકારાં કરશો જ. લડતમાં પ્રત્યક્ષ ભાગ ન લેનાર સ્વદેશીની પ્રશંસા કાણુ પણ ન લીસર. બહેનો બાળકોને લડાઈમાં મોકલી દેડીએ કાંતાની બંધ પડે તો બાળકોની સામે બારે દોહ કરશે, અમેરિકામાં સ્વતંત્રતાની લડાઈ ચાલતી હતી તો દરમીયાન સ્ત્રીઓએ પરદેશી એક પણ વસ્તુ ન વાપરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એટલું જ નહિ, પણ ધરમાં બેસીને પોતાનો બધો વખત કાંતવામાં આપતી. ભરજી જીલ્લામાં સુંદર ર થાય છે એ ર વેચી દઈને ગામડાંમાં ર વિનાનાં થઈને બેસી રહે એ અસભ્ય છે. પ્રત્યેક ધર પોતાની જરૂરીયાત જેટલું ર ભેગું કરી લે, અને તે કાંતી ને વણતી સે એ તેમની લડતમાં કિસ્સો છે. સ્વદેશીની પ્રશંસાનું સુકાન બાહ્ય લક્ષ્યોદાસ અને મુશ્કરાદાસ જેવા વસ્ત્રકલાનિપુણ બાહ્યોના હાથમાં છે. તેમની એકેએક સુચનાઓનો ગામડાં અમલ કરી દેશે તો તેઓએ સેનામાં જનારોઓના કરતાં વધારે કામ કરું જ કહેવાશે. તેમને એટલી ખાતરી હું આપી દઉં કે તેમને કાંતવાં વણવાતું સોંપીને હું બીજાને સૈનિક લવાની રાખી દેશું આપી રહ્યા છું, પોતે સૈનિક લવાની સેનામાં રાખી રહ્યા છું તે તેમને અન્યાય કરવા માટે નહિ, કે સૈનિકોને શહીદની કીર્તિ મળે તે ખાતર નહિ. શહીદની કીર્તિના વલખાં મારવાના આજે વખત નથી રહ્યો, જેલમાં જવાની એ કાંઈ નવાઈ નથી રહી. રૂ. ૨૫,૦૦૦ જગ્યા જેલમાં જઈ આવ્યા. આપણે તો જેલમાં જવું એ એક નિર્ભય નવા જ નવા એવું કરી શકવા માગીએ છીએ. આપણી બહાર જરૂર હોય તો આપણે બહાર રહીએ. અને વસ્ત્રબ્રહ્મ જેવા વડીલો લડાઈમાં ન દાખલ થવા કે, શીંડ રાજગોપાલાચાર્ય કહેતા હતા તેમ એકવાર જેલ જઈ આવેલાને શ્રદી જવાની બંધી થાય તો તે હું ‘નવજીવન’નાં પાનાં કાંતવા કરવાને તૈયાર છું. પણ બીજા સૈનિકો પણ અપલાવવાની અને અપલાવીને શહીદ બનવાની અપમાન રાખીને સવિનય ભંગની વાત કરી રહ્યા છે એમ હું જરાય માનતો નથી. પૂણ્ય કસ્તુરભાઈ મને વચન આપ્યું કે ‘બાઈ, સૈનિકો તમારે લાગે તો જ જરૂર તમારામાં શામિલ થઈશ. તે એવી શેષ અપમાનથી નાહ, પણ ગાંધીજી જેલમાં છે ત્યારે બહાર રહેવું તેમને મરજી કરતાં વસતુ લાગે છે તેથી. અને તો વિશ્વાસ છે કે પૂ. કસ્તુરભાઈ મોખરે રાખી જેલમાં જનારી સેનાઓ ગાંધીજીને છોડાવી લાગ્યા વિના ન રહે. લડાઈમાં જનારા ઉપરજી સ્મરણ કરી, કિશોરો વિમાર પણ તણ, શુદ્ધ કર્તવ્ય સમજ ચાલ્યા જવું અને પાછળ રહી સ્વદેશીનું કામ કરનારા લાકડો અને બહેનો તેમને આશીર્વાદ દઈ કુંડાંબના તિલક કરી વિદાય કે એટલું જ હું કહ્યાર મારે માંડું છું.

અમ ન પહેલે વલકે હું, ચીર ન મરખાનોમાં બીડ, સિંધ મિટ બનેશી ઉંઠે હસતર. વિશે નિષ્કામિલ મેં કે.

જેને મારવા ?

અંગ્રેજી અભિલાષી જેલમાં

